

Rübâb-ı Şikeste’de Kuş İmgesi**Bird Image in Rubâb-ı Şikeste****Seher Erdoğan ÇELTİK *** Öz

Edebiyât-ı Cedîde'nin teşekkülünde ve Servet-i Fünûn dergisi etrafında şekillenmesinde büyük rol oynayan Tevfik Fikret, Türk şiirinde önemli bir yere sahiptir. Edebiyât-ı Cedîde şiiri denilince Cenap Şahabettin'le birlikte akla gelen ilk isimlerdendir. Onun şiirlerinde karamsarlık, melankoli duygusu varlığını hissettirir. Resim, müzik gibi güzel sanatların farklı dallarına da ilgi duyan Tevfik Fikret'in bu eğilimi tablolar ve müzikalite ile kendisini aşikâr eder. Şiirlerinde dikkati çeken bir diğer husus da tabiata bakıştır. Tabiat onun için his ve hayallerin gezindiği mekândır. Bu hususiyetler çerçevesinde şairin "kuş imgesi" etrafında şekillenen imaj dünyası dikkate değer görülüp incelenmiştir. Tevfik Fikret'in şiirlerinde kuş ve kuş çeşitlerine bakarak onun bu kavram etrafında nasıl bir imge dünyası yarattığını ortaya çıkarmak isteyen bu çalışma, Rübâb-ı Şikeste'deki kuş ve kuş çeşitlerini ifade eden kelime dünyasını tespit etmeyi ve şairin kuş imgesi etrafında yarattığı imaj dünyasını belirlemeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda Rübâb-ı Şikeste'de kuş, tuyûr/ tayr ve mürğ kelimeleri yanında bûm (baykuş), serçe, Anka, bülbül/ hezâr, kanarya, kebûter (güvercin), ukâb (kartal) gibi kuş türleriyle oluşturulan imaj dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı
sehererdogan@gazil.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9686-6524
Ankara / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Rübâb-ı Şikeste, Türk şiiri, Tevfik Fikret, Edebiyât-ı Cedîde, kuş çeşitleri, kuş imgesi.

* Assist. Prof. Dr., Gazi University,
Gazi Faculty of Education,
Department of Turkish Language and
Literature Teaching
sehererdogan@gazil.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9686-6524
Ankara / TÜRKİYE

Abstract

Tevfik Fikret, who played a significant role in the formation of Edebiyatı Cedîde movement and its central publication, Serveti Fünûn holds an important place in Turkish poetry. When Edebiyatı Cedîde poetry is mentioned, he is one of the first names that come to mind, along with Cenap Şahabettin. The feeling of pessimism and melancholy makes its presence felt in his poems. He also had an interest in various forms of fine arts such as painting and music, which is evident in his works. Another noteworthy aspect of this poetry is his view of nature, which he saw as a place where feelings and dreams room. Within this context, the world of imagery revolving around the "bird imagery" of the poet is significant. In this study, aims to uncover the imagery world that Tevfik Fikret created around the concept of bird imagery by examining the birds and the varieties in his poems. The study focuses on the bird-related words in Rübâb-ı Şikeste and aims to reveal the imagery world created by Fikret around the bird imagery. The imagery world created by the poet includes bird species such as owl, sparrow, phoenix, nightingale, canary, pigeon and eagle.

Keywords:

Rübâb-ı Şikeste, Turkish poetry, Tevfik Fikret, Edebiyât-ı Cedîde, bird varieties, bird imagery.

Başvuru/Submitted: 26/05/2023
Kabul/Accepted: 01/10/2023

Makale Bilgileri

Atıf: Çeltik, S. (2024). Rübâb-ı Şikeste’de Kuş İmgesi. *Selçuk Türkiyat*, (63): 207-226. Doi: 10.21563/sutad.1303117

- Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Çeltik, S. (2024). Rübâb-ı Şikeste’de Kuş İmgesi. *Selçuk Türkiyat*, (63): 207-226. Doi: 10.21563/sutad.1303117

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

İnsanoğlu tabiatla çevrilidir, onun bir parçasıdır, tabiattaki diğer varlıklarla iç içedir. Bu sebeple tabiattaki varlıkların pek çoğu onun hayatında yer etmiş, onlarla sık sık etkileşimde bulunmuştur. Kuş da bu varlıklardandır. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kuşların İslamiyet'ten önce bazı Türk topluluklarında ongun (kutlu, uğurlu) kabul edildiği hatta ruhu simgelediği bilinmektedir (Çoruhlu, 2000, s. 151). Kutadgu Bilig, Dede Korkut, Gülistan, Mahzen-i Esrar, Hüsrev ve Şirin, Kelile ve Dimne, Menakibü'l-Ârifin, Mesnevî, Hayatü'l-Hayvan, Teba-yı Hayavan, Saltukname, Envarü'l-Aşıkîn gibi eserlerde daha çok alegori oluşturmak maksatlı pek çok kuş çeşidiyle karşılaşılır (Çoruhlu, 2000, s. 153). Divanu Lügati't-Türk'te genel olarak, beylik, kut ve talih simgesi şeklinde karşımıza çıkar. Kuş totemi veya sembolleri ileri toplum olma niteliği olarak kabul edilmektedir. Oğuz boylarındaki sembol kuşları buna örnek teşkil eder (Ögel, 2010, s. 29). Tasavvufî kimlikleriyle etrafında menkıbeler oluşan sûfîlerin de türlü kuş kılığına büründüğü görülür. Manas destanında Ay Çörek'in nişanlısına düşman saldırısını haber vermek için kuğu suretinde havalandığı bilinir (Çoruhlu, 2000, s. 153). Bu durum İslamiyet öncesinde şamanların kuş şekline girebildiği inancının daha sonraki dönemlerde de devam ettiğini gösterir.

Divan şiirinde ise tasavvufî remizleri olan Mantıku't-Tayr'da yol gösterici bir kuş mazmunu karşımıza çıkar. Bundan başka gönlün sık sık kuşla ilişkilendirildiği ve ona benzetildiği görülür. Ayrıca haberleşme, yön bulmada yardımcı olma, sevgiliye haber ulaştırma gibi çeşitli görevlerin yüklendiği kuşların halk inanışları ve mitolojik ayrıntılarından yararlanılır (Ceylan, 2007, s. 18). Kuş bir anlam dünyası etrafında pek çok eserde yer alır. Kuşlar "birçok edebiyat türünde, güftelerde; tabiat, tasvir, süs, teşbih ve benzeri unsurlar olarak kendilerini var etmişler, hayal gücünün ve düşüncenin de zaman zaman kanatları olmuşlardır." (Ersoylu, 2015, s. 73).

Edebiyatımızın yönünün Batıya çevrilmesinden sonra Klasik şiirdeki mazmun kavramının imgeye evrildiği görülür. İmge ile mazmun arasındaki temel fark; Klasik şiirde mazmunun göndergesinin ortak olması iken imgede şairin kişiliğiyle bütünleşerek onun kendine has mana dünyasında yeniden anlam kazanarak şahsileşmesidir.¹ Bu bağlamda T. Fikret'in şiirlerinde kuş kavramının bir imge olarak karşımıza çıktığı fark edilir. Edebiyât-ı Cedîde anlayışıyla eserler vermiş olan Tevfik Fikret'in şiirlerinde kuş imgesi ve onun etrafında oluşan anlam dünyasının gelenekten beslendiği ancak daha çok sırtını Batı edebiyatına yasladığı söylenebilir. Çizimlerini bizzat kendisinin yaptığı evine âşîyan ismini veren Fikret'in kendisini bir kuş olarak tasavvur ettiği de fark edilir.

Tevfik Fikret için tabiat şiirinin temel unsurlarından birisidir. O, tabiatı his ve hayallerin gezindiği mekân olarak görür (Kavaz, 1996, s. 364). Bilhassa resim ve musiki ile ilgilenen ve bunların imkânlarından yararlanan (Okay, 1990, s. 137; Kaplan, 1998, s. 80) şairin Parnasyen bir şiir anlayışıyla kuş imgesi etrafında oluşturduğu pitoresk

¹ İmge kavramı için 2004 yılındaki *Kitaplık* dergisinin "İmge" sayısına (74. Sayı), Tarık Özcan'ın "Şiir Sanatında İmajın Yeri-Önemi ve Bunun Cemal Süreya'nın Şiir Dünyasına Uygulanması" ve Mustafa Karabulut'un "İmge Kavramı ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde İmge" başlıklı makalelerine başvurulabilir.

tablolar ve tabiat manzaraları dikkat çeker. Tabiatı bir bütün olarak gören şairin onu içindeki varlıklarla birlikte algıladığı manzaraya zaman zaman duygularıyla baktığı görülür. Karamsarlığını, umudunu, üzüntüsünü sanki tabiata aksettirir; onda bazen teselli arar bazen kendi duygu durumunu tabiatta gördüklerine yansır (Erdoğan Çeltik, 2022b, s. 1556). Edebiyât-ı Cedîde'nin ortak tavrı denebilecek karamsarlık, melankoli duygusu Tevfik Fikret ve diğer Edebiyât-ı Cedîde şairlerine Avrupa'daki bedbinlik akımı ve modasından tevarüs etmiştir (Akay, 1998, s. 151).

Tevfik Fikret'in bir tabiat manzarasında kuş imgesi ve onun etrafında şekillenen imaj dünyası oluşturduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışmada Rübâb-ı Şikeste'de karşımıza çıkan kuş isim ve türlerinden hareketle Tevfik Fikret'in kuş imgesi etrafında oluşturduğu anlam ve imaj dünyası belirlenmeye çalışılacaktır.

Kuş

Tevfik Fikret kuş kelimesini daha çok "-cağız" ekiyle kullanmayı tercih eder. Acıma ve sevgi ifadesi olarak tercih edilen bu ekle birlikte "zavallı, yavrucağız" gibi ifadelerle hissedilen duygu pekiştirilir. Ayrıca siyah ve beyaz kuş olmak üzere iki defa renkle nitelenen kuş imgesi ekseriyetle çokluk kullanımı ve bir kuş, yavru kuş, uçan kuş ya da o kuş gibi sıfat tamlaması şeklindeki kullanımlarıyla karşımıza çıkar. Bu kullanımlar, *Süha ve Pervin* şiirinden başlayarak örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Süha ve Pervin'de hayal ve hakikati temsil eden iki karakter vardır. Süha hayali, Pervin hakikati simgeler (Kaplan, 1998, s. 103). Pervin'le konuşan Süha ona ne istediğini söyler: Buna göre o, gerçekten daima zorlayıcı bir teessür/keder ihtiyacıyla sevmektedir, isteklerinde soluk bir hazan çiçeklenir. Sevincinde dahi bir karamsarlık duygusunun hissedildiği Süha'nın istekleri sonbaharda açan çiçeklere benzetilir. Şiirin devamına da aynı teessür hâkimdir. Süha hep çıplak ve başları kesilmiş bir koruluk, içinde bir gözyaşı olan şelale, ister. Derenin yosunlarında, taşlarında, uçan kuşlarında kısaca her şeyde sihirbaz bir aşkın hazan ağlaması; başıboş, titrek ve sarhoş bir şekilde damla damla akmalıdır. Burada aşk acısı çeken birisinin tabiata baktığında gördüklerini nasıl anlamlandırdığı görülür. Tabiatın güzelliklerine hep bir hüznün eşlik eder. Mehmet Kaplan bu şiirde Tevfik Fikret'in kendi düşüncelerinin/ hislerinin şiirdeki yansıması olarak Süha'yı görür. Buna göre özlediği hayalî bir mekânı anlatan Süha, aslında içe dönük bir yapıya sahip olan T. Fikret'in bulunduğu mekândan kurtulma arzusunun temsil eder (1998, s. 101). Cahit Kavcar da Süha'nın gençlik yıllarındaki Tevfik Fikret'i ve onun duygularını temsil ettiğini söyler (1982, s. 133). Şiirde Süha'nın özlediği mekân elem vericidir, arzularının yanında hep bir teessür vardır. Bu durum mazoşist bir bakış açısını yansıtır (Kaplan, 1998, s. 102):

*"Ne isterim meselâ: Bî-hudûd bir meşcer,
Fakat ağaçları hep ser-şikeste, hep üryan;
İçinde bir derecik, bir şelâle-i giryan;
Yosunlarında, uçan kuşlarında, her şeyde
Takattur etmeli âvâre, mest ü lerzende
Bir ibtikâ-yı hazânîsi aşk-ı sehârm..."* (Fikret, 2021, s. 320)

Yine aynı şiirde bu kez hakikati temsil eden Pervin'in reel dünyaya bakışına tanıklık edilir. O, kuşları reel dünyadaki görüntüsüyle Süha'ya örnek olarak gösterir:

"Bakın şu kuşlara, ayrılmak istiyorlar mı?

Bütün cihân kavuşurken..." (Fikret, 2021, s. 321)

Âşiyân-ı Dil'de bir insanın âşık olmadan önceki ve sonraki yaşamı karşılaştırılır. Âşık olmadan evvel her şeyin yerli yerinde olduğu, kişinin sessiz, sakin bir yaşama sahip olduğu görülür. Bir gün kuşların uçmasıyla ortalık karışmış, bir nazenin elindeki yelpazeyle o çiçekleri tarumar etmiş; böylece gönlün sükûnu kaybolmuştur, çünkü kişi âşık olmuştur. Şair aşkın insan hayatını alt üst ettiğini, sükûnun sevda sebebiyle yerini kargaşaya bıraktığını söyler. Burada kuşlar sakin süren bir hayatı sarsan, harekete geçiren, karmaşık bir hâle sokan ilk etken olarak yer alır. Onlar aşkın ilk belirtisi/tetikleyicisidir:

"Ben âşık-ı sükûnu idim âşiyânımın,

Ekser bu hâl-i samtına eylerdim intizâr;

Bir gün o kuşlar uçtu, o ezhârı eyledi

Bir dest-i nâzenîndeki yelpâze târumâr...

Artık sükûnu yok dil-i sevdâ-nişânımın!" (Fikret, 2021, s. 371)

Edebiyat-ı Cedîde şiirinde tabiat, his ve hayallerin gezindiği mekân olarak görülür. Bu durum Cenap Şahabettin'de ortaya çıkmış, oradan Tevfik Fikret'e sirayet etmiştir (Kaplan, 1998, s. 53). Ne zaman böyle saf ve beyaz bir yelken görse o hayalini hatırlayan şair için yelkenin görüntüsü bir hatırayı canlandırır. Tabiatta gördükleri bu hatıraların anımsattıkları sebebiyle hissettiği duygulara göre anlaşırlar. Beyaz yelkenle sevdasının tasviriyle karşılaşan Tevfik Fikret, beyaz bir kuşun feryadı, gecenin ise beyaz ayı beslediğini söyler. Hüznü sebebiyle kuş sesine bir aşkın feryadının sindiğini düşünür. Gökyüzündeki beyaz ayı besleyen gece manzarası ise ona sevdasını anımsatır:

"Şimdi yâd ettirir o hulyâmı

Ne zaman geçse pîş-i çeşmimden

Böyle sâf u sefid bir yelken.

Bana tasvîr eder o sevdâmı

Bir beyâz kuş ki neoha-perverdir

Bir beyâz leyl-i mâh-perverde!..." (Fikret, 2021, s. 385)

Tevfik Fikret uzaktaki kuş sesini kendi hisleriyle duymaktadır. Çekingen, âvâre, harap yürekli kuş figan etmektedir, dense de aslında kuşta bu vasıfların olamayacağı aşikârdır. Burada kendi çekingenliğini, harap olmuş yüreğini ve figanını kuş sesinde dinleyen bir şair figürü karşımıza çıkar. "Bir kuş" ifadesinin mısra başındaki tekrarı ahenkli bir söyleyiş oluşturur:

"Bir kuş, uzakta muhteriz, âvâre, dil-harâb

Bir kuş eder figân." (Fikret, 2021, s. 399)

Yağmur'da şairin hisleri, tabiat manzarasıyla adeta bütünleşir. Burada yağmurlu bir tabiat manzarası karşısında hüznülenen Tefik Fikret'in ruh durumu görülmektedir. Yağmurlu havada saçaklar altına sığınan kuşların sessizliği yanında uzaklardan kulağa gelen köpek ulumaları, şairin ruhunun kulağında bir inlemeye eşlik eden ötüş, boğuk bir tınlama ile sükûnun/sessizliğin tezadı şeklinde görünür. Ruhun kulağındaki inleme bir kuş gibi düşünülürken tınlama ile sükûnun zıtlığı sanki şairin kendi tezadıdır. Burada diğer şiirlerde daha çok sesiyle birlikte kullanılan kuşların sessizliği üzerinden bir imaj oluşturulması dikkat çeker. Ayrıca hazîn, enîn, tanîn gibi kelimeler de şiirde inleme sesini pekiştirir:

"Saçaklarda kuşlar -hazîndir bu pek!-

Susarlar, uzaktan ulur bir köpek.

Öter gûş-ı rûhumda boş bir enîn,

Boğuk bir tezâd-ı sükûn u tanîn;" (Fikret, 2021, s. 401-402)

Edebiyât-ı Cedîde'de kaçış temi önemli bir yer tutar (Kaplan, 1998, s. 46). Kaçma ihtiyacı onları hayalî mekânlara götürür. Onlar, Sultan Abdülhamit'in baskısından böyle bir hayalî mekân ile kurtulacaklarına inanırlar. Edebiyât-ı Cedîde'nin hayalî mekân arayışı şiirde Ömr-i Muhayyel, nesirde Hayât-ı Muhayyel şeklinde ifadesini bulmuştur. *Ömr-i Muhayyel*, Tefik Fikret'in muhayyel bir saadet ülkesi özleminin tezahürüdür (Kaplan, 1998, s. 111). Hayalî bir ömürden söz edilen şiirde şair, bu hayalî ömrü gülbünler içindeki kuşun bir baharlık ömrü ya da boş, yeşil göllerdeki bir dalgacığın kandırılmış ve yok olmuş ömrü kadar kısa bulur. Burada tekrar edilen "bir ömr-i muhayyel" ifadesi şiirin bütününe âhenk ve müzikalite katar. Ayrıca "mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün" kalıbındaki iniş çıkışlar ümitle başlanan bir işin çok kısa bir sürede nasıl ümitsizliğe, bedbinliğe düştüğünü sesle destekleyen bir âhenk oluşturur:

"Bir ömr-i muhayyel... Hani gül-bünler içinde

Bir kuşcağızın ömr-i bahârîsi kadar hoş;

Bir ömr-i muhayyel... Hani göllerde, yeşil, boş

Göllerde, o sâfiyyet-i vecd-âver içinde

Bir dalgacığın ömrü kadar zâil ü muğfel

Bir ömr-i muhayyel!" (Fikret, 2021, s. 424)

Vefasız bir sevgiliye benzetilen gece vaktinde uçmaya ve kaçmaya âmâde siyah kuş, ebedî olmanın karşısına konmuştur. Siyah kuş burada aşkta gelip geçici olmayı temsil eder. Şair uçmaya ve kaçmaya âmâde olan bu kuş gibi geçici bir sevda yaşamak yerine ebedî olmakta ısrarcı bir aşk anlayışını benimsemeyi tavsiye eder. Aşkta ebedî olmak için yapılacak şey, sevdanın son deminde dahi olsa aşkın her ânında hoş vakit geçirmeye çabalamaktır:

"Bir siyâh kuş gibi âmâde-i pervâz ü firâr,
 Bu vefâsız gecenin koynunda
 Edelim gel, ebedî kalmak için bir ısrâr...
 Kim bilir, belki de son lâhza-i sevdâmızdır;
 Hoş geçen her dem-i sevdâ, ebediyyet sayılır!..." (Fikret, 2021, s. 427)

Tevfik Fikret, şiirlerinde "musikî prosedelerinden" biri olarak gramatikal benzerlikler taşıyan ifadeleri arka arkaya sıralar (Kaplan, 1998, s. 208). Kuşa herhangi bir özellik yüklenmeyen bu şiirde, "Kuşlarla, çiçeklerle, ipeklerle yaşarsın" mısraındaki tekrarlar bir âhenk unsuru olarak dikkati çeker:

"Kuşlarla, çiçeklerle, ipeklerle yaşarsın;
 Elvân ü revâyah
 Kût-ı hevesindir.
 Mûnis, açılan her leb ü âğûşa koşarsın;
 Baksan, o dudaklardaki âvâz-ı medâyih
 Hep kendi sesindir." (Fikret, 2021, s. 445)

Şair, bahar mevsiminde kuşların ötüşünü, yağmurun yağmasını ve akşamları ayın ortaya çıkararak etrafını aydınlatmasını güzel bir sebebe bağlamıştır. Aslında bunlar bahar mevsiminde görülen olağan durumlardır; ancak şair için tüm bunların gerçekleşmesi tek bir sebebe bağlıdır: Kanaryasının ölümüne. Bahardaki kuşlar onun için mersiyeler okurlar, bulutlar her akşam mezar toprağını ıslatır ve ay, mezar başında mum yakar. Şiirde kuşun mezarı bir türbe, ay ışığı da sanki bu türbe için yakılmış kandil gibi düşünülmüştür. Kuşlar ise ölen birisinin arkasından mersiyeler okuyan insanlara benzetilmiştir:

"Bahâr idi; ona kuşlar okurdu mersiyeler,
 Ederdi hâkini her şeb sehâbeler sîrâb,
 Yakardı şem'a-i türbet başında bir şeb-tâb..." (Fikret, 2021, s. 475)

Haluk'la konuşurken eski günleri anımsayan şair, çocukluğunda ölen kanaryası için, bugün o anıyı soğukkanlı bir şekilde hatırlasa da, o vakit çok ağladığını söyler. "Zavallı kuşçağızım" ifadesi hem sevgi hem de kaybetmenin hüznünü taşır:

"Hikâye eyliyorum i'tidâl-i demle bu gün,
 Fakat bu vak'aya çok ağladım vaktiyle;
 Zavallı kuşçağızım, hâtırında şimdi bile!" (Fikret, 2021, s. 475)

Tevfik Fikret için tabiat bir manzaradır ve bu manzara sanki onun hislerine tercüman olur. "Göz ve şekil şairi" (Ünaydın'dan akt. Polat, 2021, s. 581) olarak nitelendirilen şairin şiirlerinde sık sık tablolaşmış tabiat manzarasıyla karşılaşılır. Kış tasvirinin karşımıza çıktığı *Âveng-i Tesâvir-1*'de kışın soğuk havası sebebiyle "zavallı yavrucağızlar" olarak nitelendirilen kuşların sersemlediği ifade edilir. Soğuktan sersemleyen kuşların sığınacakları mekân ise saçaklardır. Burada kış mevsimindeki soğuk hava salınarak yürüyen bir güzele, kuşlar ise onun bu cilvesinden başı dönen âşiğe benzetilmiştir:

"Kuşlar, zavallı yavrucağızlar bu cilveden
Sersemленir, tahassun ederler saçaklara;
Her lâhza bir tahavvül-i bâridle manzara
Bir lâhza önce aldanarak inkişâf eden." (Fikret, 2021, s. 582)

Şair baharın gelişini; dallarıyla, gökyüzüyle ve kuşlarıyla bir yenilik hengâmesi/şamatası olarak görür. Toprağın kar altındaki durumunu kışın elinde hırpalanan biri gibi düşünen Tevfik Fikret, baharın gelişle köhne toprağın rahatladığını ve tabiatın çiçeklerle tamamıyla genişlediğini söyler. Toprağın çiçekle kaplanarak rahatlamasını, "tervih (rahatlama) ve inbisat (genişleme, ferahlık)" kelimelerini bir arada kullanarak anlamsal bir bütünlük oluşturur:

"Hakîkaten o ne hengâme-i teceddüddür
Ki dallarıyla, semâsıyla, kuşlarıyla bütün
Şu köhne toprağı tervîh eder; kışın daha dün
Elinde hırpalanırken, bakarsınız ki bugün
Bir inbisât-ı müzehherle hep tabîat pür." (Fikret, 2021, s. 583)

Şiirde çiçek ve kuşların mayıs ayındaki görüntüsü etrafında oluşturulan imaj dünyası ve yapılan teşbihler dikkati çeker: Mayıs şuh bir dilber kız, çiçekler onun yanaklarındaki gülümseme ve aydınlık, kuşlar ise onun sesidir. Ses unsuruyla öne çıkarılan kuşlar; bir köylü kızı imajıyla mayısın nağmeli, âhenkli sesini simgeler:

"Mayıs bir köylü kızdır; sâf u dil-ber, şûh u sevdâ-kâr;
Çiçekler, kuşlar etrâfında, fevc-â-fevc ü reng-â-reng;
Çiçekler handesinden serpilten elvân-ı revnak-dâr;
Tuyûr, âvâz-ı şevkinden uçan ervâh-ı zî-âhenk." (Fikret, 2021, s. 584)

Tabiata bakan şair, etrafındakileri sıralar: Bu taze sabah, şu nev-bâve/ turfanda meyve, güzel çiçek, şu yavru kuş, bu yeni ortaya çıkan nihâl/fidan. Bütün bu manzara karanlık ve sessizlik içinde kendisine bir ay yüzlüyü arz eyler. Bu, T. Fikret'in sevdiği insanı çağrıştırır. Nasıl ki resim sanatında zıt renklerin bir arada kullanımı daha dikkat çekici bir görüntü yaratıyorsa burada da şairin "zalâm" kelimesini tekraren tercih etmesi ve "meh-likâ" ile bir arada kullanması sevgilinin parlak yüzünü ön plana çıkarmaktadır. Burada gördüğü tabiat manzarasının şairde sevgilisini çağrıştırdığı fark edilmektedir:

"Bu subh-ı tâze, şu nev-bâve, zehre-i dil-ber,
Şu yavru kuş, bu nihâl-i zarîf-i nev-peydâ,
Bütün bu manzara ol meh-likâyı arz eyler
Zalâm içinde, zalâm ü sükût içinde bana" (Fikret, 2021, s. 605)

Ölüm ile hayatın karşılaştırması yapılan şiirde ölüme nispetle yaşamın bir saadet olduğu ifade edilir. Şair faniliğine rağmen yaşamı ölüme tercih etmektedir. Tevfik Fikret için sabah vakti umudu temsil eder. (Erdoğan Çeltik, 2022, s. 997). Burada da sabah vaktinin hayatın şevkinin cilvesi olarak kabul edildiği görülür. Sabah vakti aynı zamanda kuşların ötmesini, meleklerin uçmasını, çiçeklerin açmasını bütün âlemin

canlanmasını sağlayan güneşin doğuşunu temsil etmektedir. Bu bağlamda güneş aslında hayatın canlılığını sağlayan bir imaj olarak karşımıza çıkar. Kuşlar ise canlılığın emarelerinden biri olarak kabul edilir:

"-Fânî bile olsa, mevte nispet
Elbette hayât bir saâdet!-
Her subh-ı safâsı kâinâtın
Bir cilve-i şevkidir hayâtın:
Kuşlar ötüşür, uçar melekler,
Çağlar dereler, açar çiçekler;
Canlanmak için bütün şu âlem
Senden demek iltifât bekler;
Ey şems, ey kevkib-i muazzam!" (Fikret, 2021, s. 608-609)

Aşağıdaki şiirde şairin ilham kaynağı tespit edilmektedir. Buna göre eğer şair sevdiğini canlı bir şekilde karşısında görürse o andaki fikir ve hisleri hep şiir olarak dökülür. Sevdiğini karşısında gördüğü esnada kuşlar gibi teraneye/ nağmeye başlar. Tevfik Fikret, sevdiği için söylediklerini kuşların teraneleriyle eşdeğer görür. Bahar nağmesi ve hazan sevinci bu nağmede birbirine karışmıştır; yani hüznün ve sevinç bir arada bulunmaktadır. Bu an, şair için her sefayı bulduğu adeta cenneti seyre başladığı yerdir:

"Hep şi'r olur ne gelse o dem kalb ü fikrine;
Gördükçe yâr-ı cânını pîşinde âşikâr,
Kuşlar gibi terâneye başlar; bu nağmede
Memzûçtur sürûd-ı hazan, nağme-i bahar.
Şâir nişîmeninde bulur her safâsını,
Şâir nişîmeninde eder seyr-i huld-zâr." (Fikret, 2021, s. 621-622)

Ud sesini yaralı bir kuşun çırpınına benzeten Tevfik Fikret, garip olarak nitelendirdiği sesi, udun ciğerlerinden çıkmakta zanneder. Ud burada canlı birisi gibi düşünülmüştür. Bu sesin hüneri udun kendisinden mi onu çalandan mı bilinmez; ama çalan kişinin eli, ruhu yerinden koparmıştır. Ruhun yerinden kopması ölümü çağırırsa da aslında insanın kendinden geçmesini ifade eder:

"Bir yâreli kuş çırpınıyor sanki telinde,
Çıkmakta bu âvâz o garîbin ciğerinden;
Ûdun mu hüner, yoksa o cânânın elinde
Bir feyz mi var kim daha mu'ciz hünerinden?..
Billâh o eldir koparan rûhu yerinden!" (Fikret, 2021, s. 654)

Mürg (Kuş)

Farsça kuş manasına gelen mürg, *Rübâb-ı Şikeste*'de beş kez kullanılmıştır.

Gece derinliğindeki ani bir parıltı/ bir ışık, arzu ve istek kuşunu ima der. Binlerce insan, arzu ve isteklerinin peşinde yolunu şaşırılmış vaziyettedir. Arzu kuşunun bir kanat darbesi binlerce düşüğe sebep olmaktadır. Burada arzu ve ihtirasların esiri olan insanların düşüşleri, yolunu şaşırılmaları, yanlış yapmalarının eleştirisi dikkat çekmektedir. Arzu ve istekler; kararsızlık, havailik ve çabuk değişimleri noktasında kuşa benzetilmektedir:

"Eyler seni îmâ bana, ey mürg-i hevâ-hâh!

Bir lemha-i bî-gâh

Umkunda leyâlin...

Binlerce nazar hep seni ta'kîb ile güm-râh;

Binlerce sukûtun oluyor bâisi, eyvâh,

Bir darbe-i bâlîn!" (Fikret, 2021, s. 445)

Tabiat tasviriyle başlayan "*Ne İsterim?*" şiirinde, tabiat manzarasının ortasında korkusuz bir kuşun hayatına benzetilen bir yuvadan söz edilir. Kuşlar genelde en ufak bir seste uçan korkak hayvanlar olarak bilinirken şair için korkusuz bir kuşun yaşamına benzetilen bir yuva imajı, reel yaşamın korkularından kaçıp sığınılacak mekân olarak düşünülebilir:

"Bunların ortasında bir lâne,

Bî-hazer bir hayât-ı mürgâne." (Fikret, 2021, s. 460)

Tevfik Fikret, hevesle öten bir kuşun sesini figan ile birlikte düşünür. Kuşun sesi onun için hazin bir feryat demektir. Şairin kendi hüznünü, dinlediği kuşun sesine yansıttığı fark edilen şiirde kuş sesi onun gönlündeki melali ikaz etmektedir. Burada figân-perver, feryâd-ı hazîn ve îkâz-ı melâl anlam öbekleri birbirini tamamlarken şairin ruh durumunu da gözler önüne serer:

"Şikâyet senden, ey mürg-i hevâ-dâr ü figân-perver.

Ki feryâd-ı hazînin dilde îkâz-ı melâl eyler." (Fikret, 2021, s. 610)

Yaz mevsiminde bir öğle vakti levhasının karşımıza çıktığı şu şiirde; kâinat, öğle sıcağından baygınlık geçiren ve sarhoş olan bir insan gibi düşünülmüştür. Yılan tıslaması ıslık çalan birine benzetilirken şarkı/nağme kuşlarının sessiz ve sarhoş olduğu ifade edilir. Burada kuş seslerinin bir şarkıya teşbihi dikkat çeker. Yaz sıcağında kuşların sıcaktan seslerinin dahi çıkmaması, sersemlemeleri sanki şarkı söylemeyi bırakan, sarhoş birisini anımsatır:

"Geçirir kâinat baygınlık

Sanki mest-i hamîm-i nîrândır.

Öteden bir yılan çalar ıslık;

Mürg-i elhân hamûş u sekrândır." (Fikret, 2021, s. 631)

Sabah vakti esen rüzgârın ağaç dallarını sallamasını fısıldaşan ve susan insanlar gibi düşünen şair için tabiatın bu sesi güzel bir nağmedir. Şiirde aşk bir kuşa benzetilirken taze ağaç dalları aşk kuşunun yuvası olarak görülür:

"Sabâ eser, gusûn-i ter
Ki mürg-i aşka lânedir,
Fısıldaşır, sükkût eder...

Bu bir güzel terânedir." (Fikret, 2021, s. 651)

Tayr/Tuyûr (Kuş/Kuşlar)

Rübâb-1 Şikeste'de kuş, Arapça karşılığı tayr ve tuyûr şeklinde tekil ve çoğul olarak yedi defa kullanılmıştır. Burada "tayr-i huzur, müzehhep tuyûr-ı nûr, gürûh-ı tuyûr, âheng-i tuyûr, tuyûr-ı emel," şeklindeki anlam öbekleri, Tevfik Fikret'in şiir dünyasında kuş imgesinin neyi temsil ettiğini göstermesi bakımından önem arz eder. Bazen huzur bir kuşa benzetilirken bazen arzu ve istekler, kuşlar gibi tahayyül edilmiştir. Yıldızlanmış/süslenmiş nur kuşları imajı ile kuşların ahengi de dikkat çeken imajlardır.

Tevfik Fikret, gece bütün âlem karanlık içerisinde uyurken uyanık durumdadır. Bu sırada hissettiği huzursuzluğu bir benzetme ile dile getirir. Huzuru bir kuşa benzeten şair, onu melalin elinde dehşet içinde gezer bir şekilde tasavvur eder. Melalin bir insan gibi düşünüldüğü şiirde huzur kuşu feryat hâlinde, şikâyetlerle şairin açık penceresinden firar eder. Huzurun bir kuş gibi açık bulunduğu pencereden kaçmasıyla geriye huzursuzluk, melal ve şikâyetler kalmıştır, aslında:

"Uyurken böyle mahfûf-ı zulâlin,
Bütün âlem uyurken böyle hâmûş,
Benim tayr-i huzûrum bir melâlin
Gezer dest-i sitem-kârında medhûş;
Ve şekvâlarla hâl-i şîvenimden

Firar eyler şikâf-ı revzenimden." (Fikret, 2021, s. 386)

Kendine bir aşk ihtimamı/ özeni ve şiir zevkiyle huzur yuvası yapan şairin yuvasını; kavuşma kokusu dolu olan hatıraların çiçekleri, yaşam istekleri ve yaldızlı nur kuşları oluşturur. Burada ona huzur veren şeyler sıralanır. Bunlardan birisi de yaldızlı ışık kuşlarıdır. "Müzehhep tuyûr-ı nûr" tamlamasındaki renk cümbüşü, A. Haşim'in şiirlerinin hazırlayıcısı gibi düşünülebilir. Şiirde kavuşma kokusu dolu anılar çiçeklere benzetilir. Kavuşma eyleminin duyu organlarına hitap eden kelimelerle bir araya gelerek "şemme-i visâl" gibi bir tamlama oluşturması da dikkat çekicidir. Kavuşma kokusu dolu olan anıların çiçekleri tamlamasıyla Tevfik Fikret'in geçmiş; yaşamın arzu ve emelleriyle ânı ve "müzehhep tuyûr-ı nûr/yıldızlanmış ışık kuşları" ile geleceği ima ettiği anlaşılmaktadır. Şair geçmiş, ân ve geleceğe huzurla bakmaktadır:

"Bir i'tinâ-yı aşk ile bir zevk-i şî'r ile
Yaptımdı kendi kendime bir lâne-i huzûr;
Ezhâr-ı hâtîrât ile -pür-şemme-i visâl-
Âmâl-i zindegî, o müzehhep tuyûr-ı nûr,
Etmmişti hep o lânede teşkîl-i âile." (Fikret, 2021, s. 371)

François Coppée'den muktebes olan şiirde tabiatın içinde yaratılışın sevinçli nağmesinin o hüznünlü kırlarda titreştiği ifade edilirken dikkat çeken husus, sevinç ve hüznün bir arada algılanışdır. Bu, şairin ruh hâlinin tabiattaki güzelliklerdeki aksidir. Tabiattaki güzelliğe, sevince şairin hüznü eşlik etmektedir. Şiirin zemzemesi ile kuşların âhenginin eşdeğer görüldüğü şiirde, tabiat manzarası karşısında T. Fikret, ilhamın gelip kendisinde kuşların âhengi ile şiirin zemzemesini/nağmesini birleştirmesini ve "şi'r-i mücessem" olarak vücut bulmasını ister. Şiirdeki ezgiyle kuşların âhengi arasında kurulan ilgi dikkat çekicidir:

"Kırlarda, o tenhâyî-i hüzn-âver içinde

Titrer gibidir hilkatın elhân-ı sürûru;

Terk et de gurûru,

Gel dinleyelim gel

Ben zemzeme-i şi'ri, sen âheng-i tuyûru." (Fikret, 2021, s. 418)

İnsanın arzu ve isteklerinin bir kuşa benzetildiği şiirde arzular karanlığın gölgesinde gezmektedir. Sâye/gölge, "gâh" ile birlikte kullanılarak bir mekân gibi tasavvur edilmiştir. Burada akla, karanlığın gölgesi nasıl olur, sorusu gelmektedir. Bir şeyin gölgesinin olması için ışık kaynağına ihtiyaç vardır. Şairin karanlığı sanki bir ışık kaynağı olarak düşünmesi ilginçtir. Burada karanlık, gölgesinde emellerin gezdiği bir mekân gibi düşünülmüştür. Nedim'e yazılan şiirde "sahn-ı lâle-zâr" ifadesiyle onun yaşadığı döneme bir gönderme yapılmaktadır. Lale bahçesinde çerağların dolaştığı ifade edilen şiirde çerağ/kandil; lale bahçesinin içinde dolaşan insanlara benzetilir. Lale bahçesi, görüntüsü sebebiyle içinde kandiller yanan bir mekân gibi tasavvur edilir. Şiirde dikkati çeken bir husus da şairin Nedim'i anlatırken onunla ve yaşadığı dönemle özdeşleşen kelime kadrosuyla bir imaj dünyası kurma çabasıdır:

"Gezer tuyûr-ı emel sâyegâh-ı târında,

Çerâğlar dolaşır sahn-ı lâle-zârında." (Fikret, 2021, s. 570)

Bahar sabahı tabiatın rikkat vaktidir. Bu vakitte dünyaya sükût hâkimdir. O an nereye bakılsa letafetle karşılaşılır. Uçan kuşlara, gönül kapan çiçeklere, buluta, şebneme ve inci damlasına bile bakılsa latiftir. Sabah vaktinde tabiatın tüm güzelliklerinde yine de bir kırgınlığın bulunduğu bahsedilen şairin kendi ruhundaki kırgınlıkla tabiatın görüntüsü arasında ilgi kurduğu fark edilir. Aslında bahar sabahı, tabiatla tüm letafetiyle hüküm sürerken şairin ruhundaki kırgınlık bu letafetin arasından varlığını hissettirmektedir:

"Latiftir neye baksan: Semâya, bir nehre,

Uçan tuyûra, açan dil-rübâ şükûfelere,

Şükûfeler ki birer hande-i müzehherdir, -

Sehâba, şebneme, hattâ, o katre-i gühere:

Latiftir neye baksan, latîf ü muğberdir." (Fikret, 2021, s. 604)

Kuş Türleri

Rübâb-1 Şikeste'de genel olarak kuş ve kuşlarla oluşturulan imgelerin yanında anka, baykuş, bülbül, kanarya, kartal, güvercin ve serçe gibi kuş türleriyle yapılan imajlar da dikkat çeker.

Anka

Tevfik Fikret, Rübâb-1 Şikeste'de Âveng-i Tesâvir başlığı altında bazı şairlerin portrelerini çizmiştir. Cahit Kavcar, Türk şiirine gerçek portrenin onunla girdiğini, portrelerde çizilen kişinin bütün özellikleriyle anlatıldığını söyler (1982, s. 142). T. Fikret'in bu şiirlerinde çizdiği portre ile şairin edebî kişiliği arasında bağlantı kurduğu görülür (Yüksel, 2015, s. 188). Onun edebî portresini çizdiği şairlerden biri de Nefî'dir. Nefî'nin fiziksel özelliklerinden söz edilen şiirde onun tabiatının söz şişesini şarap gibi coşturucu olduğu, fikrinin Anka gibi hayal katlarının üstüne çıktığı ifade edilir. Hiciv vadisinde adından söz ettiren Nefî'nin tabiatını şaraba, şiirini şişeye benzeten Tevfik Fikret, onu hayal dünyasının üst katmanlarına uçan Anka gibi görür. Şairin bu benzetmesi Nefî'nin divanındaki şu beyitten etkilenmiştir, denilebilir:

"Bâl açsa şikâr etmeye şâhbâz-ı hayâlim

Sayd ettiği elbette yâ Ankâ yâ hümmâdur" (Nefî, 1993, Kaside 33/48)

Nitekim burada Nefî de kendisinin hayal dünyasını hüma ile Anka'nın üstünde görür. Burada Anka ile hayal, sahba, cuşâver ve mînanın şiirdeki anlamsal bütünlüğü pekiştirecek şekilde bir arada kullanımı dikkat çeker:

"Tab'ı sahbâ gibi cûş-âver-i mînâ-yı makâl

Fikri Ankâ gibi bâlâ-rev-i etbâk-ı hayâl." (Fikret, 2021, s. 575)

Bûm

Gelenekte uğursuzluk ve ölüm çağrışımları olan baykuşun Tevfik Fikret'te de aynı özelliklerle kullanıldığını görürüz. Şiirde baykuşun asabî gülüşlü, uğursuz, uzun çığlıkları ve meşum çırpınışları olan bed-likâ/kötü yüzlü tasvir edilmesi Tevfik Fikret'in gelenekten beslendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Titreyişlerle gelen aklın harikalarıyla uğraşan şair, birden asabî bir baykuş sesiyle reel dünyaya döner:

"Bu hayâlât içinde ben meşgûl,

Sanki cidden o hârikât-ı ukûl

Geliyormuş bütün vücûda gibi

Titriyordum ki, bağıteten asabî

Bir gülüş, bir medîd sayha-i şûm

Başucumdan zemîne aksetti;

Sonra bir bûm-ı bed-likâ, meş'ûm

Çırpınışlarla yükselip gitti..." (Fikret, 2021, s. 513)

Tevfik Fikret, Âşiyân-ı Peder'de ölen babasının evinin önünden geçerken hissettiklerinden ve ona hasretinden söz eder. Boş kalan ev karşısında hareketsiz kalan şairin kalbine büyük bir mahviyet duygusunu tetikleyen hüznün çöker. Eskiden sıcak ve aydınlık olan bu safa yuvası şimdi karga ve baykuşların dinlenme yeri olmuştur.

Ölülerin uyuduğu yer gibi düşünülen ot bağlamış çatının hâli, aynı zamanda ölülerin semavata/ gökyüzüne yükselen âhıdır. Buradaki âh biraz da şairin mekân karşısında hissettiği duyguların ifadesidir. Şiirde karga ile baykuş, ölümü ve terk edilmişliği simgelemektedir.

"Yine dün geçtim, âh bin hasret,
 Âşiyân-ı peder civârından:
 Kaldı cismim önünde bî-hareket,
 Çöktü kalb-i hazîne bir zulmet;
 O ne hüzn-i mehîb-i mahviyyet!
 Bir safâ-âşiyân-ı pür-fer ü tâb
 Olmuş ârâm-zâr-ı bûm u gurâb.
 Benziyor hâb-gâh-ı emvâta
 Hâli sakf-ı giyâh-bestesinin;
 Âhıdır, yükselir semâvâta" (Fikret, 2021, s. 597)

Bülbül, Hezâr

Divan şiirinde aşk ilişkisi içerisinde düşünülen bülbülün gül ile birlikte çok sık kullanıldığı bilinmektedir. Tevfik Fikret'in bülbülü gelenekteki kullanımı yanında kendisine has bir imaj dünyası içinde düşündüğü görülür.

Aşağıdaki şiirde Tevfik Fikret, duyduğu boğuk sesi bir çocuk ağlamasına benzetir. O ses kendisini derinden etkiler. Bu sebeple onu mutlu edecek bülbül sesi ve nağmelerini duyacak hâlde değildir. Kulağına gelen seslerin hep şikâyet eseri olduğunu söylerken etraftaki çiçekleri de açılmış birer yara olarak algılar. Burada şairin ağlama sesi sebebiyle hüznü olduğu ve bu sebeple etrafına da bu duygu durumuyla baktığı söylenebilir:

"Uzaktan bir sadâ, bir lahn-i giryân,
 Bükâ-yı tıfla benzer bir boğuk ses
 Edip ka'r-ı sımâh-ı cânı ma'kes
 Ne bülbül fark eder gûşum, ne elhân;
 Gelen sesler bütün şekvâ-eserdir,
 Çiçekler hep açılmış yârelerdir." (Fikret, 2021, s. 381)

Bir bahar sabahında tabiata bakan şair, şiirin bir önceki bölümünden de anlaşıldığı üzere, gördüğü kuşların, çiçeklerin, bulutun, çiğ tanesinin ne kadar latif olduğunu fark eder. Onlar latif fakat muğberdir. "Bu iğbirâr-ı latîf" diye gönderme yapılan şey; latif ve muğber diye vafedilen tabiat görüntüsüdür. Tabiat manzarası şairin gönlü ağlatan ve neşelendiren pek çok hatırasını canlandırırken duyduğu bülbül sesi tabiatın sessizliğini bozarak aşkını galeyana getirmiştir. Burada bülbül sesinin insanların yüreklerindeki sevdâyı coşturacağı ifade edilirken tetikleyici bir nesne olarak kabul edildiği görülür. Gelenekteki bülbül ve aşk ilişkisinin izlerine rastladığımız şiirde görme duyusuna hitap eden tabiat manzarasından bülbül sesi sebebiyle işitme duyusuna bir yönelme söz konusudur:

"Bu iğbirâr-ı latîfin sirâyetiyle gönül
Neler tahattur eder neşve-bahş u girye-fezâ;
Sükût-ı mevki'i ta'dül edince bir bülbül
Terânesiyle yüreklerde cûş eder sevdâ." (Fikret, 2021, s. 604)

Bahar mevsiminde duyduğu kuş/bülbül sesindeki şevki sebepsiz gören şair onun sesini güzel bir nağme olarak dinler. "Öter, hezâr, nağme-ger, terâne" kelimelerinin birlikte kullanımı şiirdeki anlamsal bütünlüğü tamamlar. Ayrıca "öter" kelimesinin tekrarı şiire âhenk katarken bahar mevsiminde kuş cıvıltılarının sürekliliği çağrışım yoluyla okuyucuya duyurulmak istenir. "Bu bir güzel terânedir" mısramın diğer dörtlüklerin sonunda tekrarlanması da şiirin bütününe bir müzikalite katmıştır:

"Öter hezâr-ı nağme-ger,
Ki şevki bî-behânedir;
Öter, öter, öter, öter...
Bu bir güzel terânedir" (Fikret, 2021, s. 651)

Bahar mevsiminde bülbül sesinden mutluluk duyan Tevfik Fikret'in bu şiirde kendi gamını bülbülün sesine yansıttığı söylenebilir. Yukarıdaki şiirde güzel bir nağme olarak nitelenen ses, burada sevinçli olsa da sanki bülbülün gamlı ruhundan kopup gelmektedir. Yine aynı ses sanki sinesinden ruhunu koparmakta; yani onu öldürmektedir. Şair için bülbül sesi bu şiirde gam ve ölümü çağrıştırmaktadır:

"Sürûd-ı bülbül-i âvâre ka'r-ı meşcerde,
Kopup gelir sanırım rûh-ı gam-penâhundan;
Kopup gelir sanırım rûhu sine-gâhundan." (Fikret, 2021, s. 619)

Kanarya

Bir taş parçası şaire ölen kanaryasını, onun için yaptığı mezar ve mezar taşını hatırlatır. Burada kanaryanın mezarı için "hücre-i mâtem" tamlamasının kullanımı ilginçtir. Bu kullanım şairin kendisini bir matem hücrelerine hapsedilmiş hissetmesinin tezahürüdür. Şiirde bir çocukla (Haluk'la) yapılan konuşma şeklinde dile getirilen geçmişe ait hatıralar dikkat çeker. Şair için kuşun safiyeti "masum" kelimesiyle ifadesini bulur. Tevfik Fikret kanaryasına duyduğu sevgi ve muhabbet sebebiyle onun bir mezarı ve mezar taşı olmasını arzu etmiştir. Burada kanarya ve kuş şairin çocukluk yıllarındaki hayvan sevgisini ve onu kaybetme/ sevdiği birinin ölümü nedeniyle duyduğu hüznü simgelemektedir:

"Evet, melek çocuğum, ben o seng-pâre ile,
Tahattur eyliyorum işte, yirmi yıl akdem
Ölen kanaryama yaptım di hücre-i mâtem.
Kitâbesiydi şu hatlar o lahd-i ma'sûmun;
Çocuk, fakat yine senden epeyce yaşlı idim;...
Kuşum ölünce, "Bunun bir mezârı olsa!" dedim..." (Fikret, 2021, s. 675)

Kartal/Ukâb

Gece vakti tabiata ve denize bakan şairin hislerine tanıklık edilen *Dün Gece* şiirinde bir tablo karşımıza çıkar. Şair burada bulutların dalgalı deniz yüzeyindeki yansımaları gergin kanatlarını açmış muazzam kartallara benzetir. Oldukça dalgalı olan denizin yüzeyine düşen bulutların aksi kanatlarını açmış heybetli bir kartal imgesi oluşturmuştur. Şairin ruh dünyası gece vakti baktığı tabiat manzarasında karşımıza çıkmaktadır. Tefik Fikret, hamiyetli kalbindeki büyük, mağrur istek ve arzuların zulüm ve hakirlik yüzünden yok olmak zorunda kalmasından bahsederken bu durum karşısındaki üzüntüsünü de dile getirir. Şiirde arzu ve isteklerin kanat açması ve "ulvi" kelimesiyle tamlama oluşturması sebebiyle azametli kartallarla eşdeğer görüldüğü fark edilir. Böylece soyut olan bir kavram somut bir kavramla ilişkilendirilerek hissedilen duygu daha etkili bir biçimde dile getirilmiş olur. Emeller aynı zamanda hamiyetli kalbin ulvî kanat açan mağrur ve büyük kuşları gibi tahayyül edilmiştir. Gökyüzünde özgürce kanat açan heybetli kuşlar gibi tasvir edilen arzu ve isteklerin zulüm ve hakirlik karşısında ona tâbi olmak ya da kendini lekelememek için intiharını seçmesi dikkat çekici bir imajdır ve Tefik Fikret'in hayatındaki mağrur duruşunu da simgelediği düşünülebilir:

"Gergin kanatlarıyla muazzam birer ukâb
Tecsim eden bulutlar o mevvâc u pür-şitâb
Sathında parça parça yüzer, titreşir, söner;
Gönlüm sanır: Emelleri... ulvî küşâde-per,
Mağrûr, azîm emelleri kalb-i hamiiyyetin,
Pişinde intihâr ediyor zulm ü zilletin!" (Fikret, 2021, s. 526-527)

Kebûter/ Güvercin

Güvercin, gelenekte Nuh tufanında dünyadan suyun çekilip çekilmediğini öğrenmek üzere gönderilen bir hayvan olması yanında İslamiyet'te barışın, sevginin ve masumiyetin sembolü olarak kabul edilir (Güneş, Yeşil vd., 2019, s. 251). Tefik Fikret'in güvercini Klasik şiirdeki mazmun çerçevesinde değil; bir tabiat manzarası içinde daha seküler bir bakış açısıyla değerlendirdiği görülür.

Güvercin uçuşunu ümitle özdeşleştiren şair, onun uçuşundaki letafete de dikkat çeker. Yumuşak, mağrur iki güvercinin coşkulu terennümlerini sürekli dinleyen şairin gözlerine kuş sürüsünün korulukta sessizliği nasıl dağıttığı/yağmaladığı çarpar. Güvercinler, koruluğun sessizliğini yağmalayan eşkıyalara benzetilir. Sessizlik yağmalandığına göre kıymettar bir şey olarak düşünülebilir. Şiirde tabiatı dinleyen ve gözleyen bir şair tavrı söz konusudur. Letafet, nermin, sükûn kelimeleriyle "tuyûr, kebûter, terennümât ve terânekâr" anlamca birbirini tamamlar. Burada dikkat çeken bir başka husus ise şairin aynı mısradaki defaatle güvercini sıfatlarla tamlayarak onun özelliklerine dikkat çekmek istemesidir. Bu güvercin ümit kanatlı, yumuşak, gururlu, teranekârdır ve iki tanedir. Şiirde T. Fikret sanki iki güvercini havada görüp takip ederken gözleri bir koruluğa kaymış ve oradaki kuş sürüsüyle karşılaşmıştır. Şiirin ilk bölümünde tabiatı seyreden şairin gözleri ikinci bölümde uçan bir çift güvercine

takılır; ancak şiirin son bölümünde bunların hepsinin şairin hayal dünyasının ürünü olduğu fark edilir:

"Birer ümîd-i mücennah letâfetiyle uçan
Terâne-kâr iki nermîn kebûter-i mağrûr;
Terennümât-ı dem-â-demleriyle -pür-galeyân-
Sükûn-ı meşceri târâc eden gürûh-ı tuyûr..." (Fikret, 2021, s. 412)

Serçe

Gelenekte cüssesinin küçük olması sebebiyle acizliği, muhtaç olmayı ve önemsizliği temsil eden serçe, başka bir kuşun vurgulanmak istenilen özelliğine karşı mukayese unsuru olarak kullanılmıştır (Güneş, Yeşil vd., 2019, s. 247). Tefik Fikret de aynı şekilde serçeyi Anka ile karşılaştırır. Bu mukayese şairin gelenekten beslendiğini göstermesi bakımından önem arz eder.

Şiirde Anka ile serçenin bir sahada dost olamayacakları, bu sebeple serçenin ümitsizce ansızın toprağa düşeceği ifade edilir. Burada Anka ile serçe iki kişiyi temsil etmektedir. Tefik Fikret, Musset'yi Anka; kendisini serçe olarak görürken onların bir saha/şiir dünyasında birbirlerine yakın olamayacaklarını söyler. Bunu ansızın fark eden serçe bu sebeple ümitsizce toprağa düşer. Anka efsanevi bir kuştur, şair böyle efsanevi bir varlığın karşısına küçük bir kuş olan serçeyi çıkarırken kendi sanatının Musset'ninki yanında ne kadar âciz kaldığını ortaya koymaya çalışır:

"Ankâ ile bir serçe ne mümkün
Bir sâhada olsun mütekârin;
Nâ-geh düşerim toprağa me'yûs." (Fikret, 2021, s. 624)

Sonuç

Edebiyât-ı Cedîde şiiri denilince Cenap Şahabettin'le birlikte akla gelen ilk isimlerden biri Tefik Fikret'tir. Onun Edebiyât-ı Cedîde hassasiyetini yansıtan şiirlerinde benimsediği edebî anlayış ve akım tesiriyle tablolaşmış tabiat manzaraları dikkat çeker. Bu manzara içerisinde ise kuş imgesi etrafında oluşturulmuş bir imaj ve anlam dünyası karşımıza çıkar. Tefik Fikret'in şiirlerinde kuş imgesi; kuş, tayr, tuyûr, mürğ kelimeleri yanında bûm, anka, serçe, ukâb, kebûter, hezâr, kanarya gibi kuş türleri etrafında oluşturulmuştur.

Kuş sesi *Rübâb-ı Şikeste*'de, mevsimlere göre farklı anlamlar kazanmıştır. Sonbaharda aşkın ağlama sesi gibi düşünülürken yaz mevsiminde şarkı söyleyen bir insana benzetilmiştir. Yaz sıcağında sersemleyen ve sesi çıkmayan kuşlar, şarkı söylemeyi bırakan sarhoş insanlar gibidir. Baharda bazen sevinç bazen de bu sevince eşlik eden hüznün duygusuyla bir tabiat manzarası içinde karşımıza çıkan kuş imgesi, bazen baharın gelişiyiyle tabiatta meydana gelen değişiklikler içinde düşünülmüştür. Bahar sabahı bir tabiat manzarası içerisinde uçan kuşlar diğer unsurlar gibi şairin ruhundaki kırgınlığın tabiattaki aksini oluşturur. Bir mevsimlik ömrü simgeleyen kuş imgesi, zaman algısının kısıllığını uçuş ve kaçma özelliği ile geçiciliği ve vefasızlığı da simgeler.

Günün belli vakitlerinde karşımıza çıkan kuş imajları Tefvik Fikret'in şiirlerinde belirgindir. Kuşlar, sabah vakti, güneşin doğuşuyla, hayatın canlandığı bir tablo içinde canlılığın emarelerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Bir gece vakti dalgalı deniz yüzeyine akseden bulutların görüntüsü, şairde heybetli kanatlarını açıp uçan bir kartal imajı ortaya çıkarmıştır. Arzu ve istekler de kalbin mağrur ve büyük kuşları olarak düşünülmüştür.

Kuşlar, Tefvik Fikret'in şiirinde aşkın feryadını dile getiren, sevdayı hatırlatan ya da aşkı tetiklediği için hayatı alt üst eden bir unsur olarak yer almıştır. Sevdiğini karşısında gören âşık için kuş sesi içinde aşkın hem sevincini hem de hüznünü barındıran bir terane olmuştur.

Kuşların sesi ile sessizliği üzerinden de *Rübâb-ı Şikeste*'de bir imaj dünyası kurulduğu görülür. Yağmurlu havada saçakların altına sığınan, kış mevsiminin soğuğu sebebiyle sersemleyen kuşların sessizliği ve görüntüsü; sevgilisinin salınarak yürüyüşü karşısında başı dönen âşığa benzetilmiştir. Kuş sesleri ölen birisinin arkasından mersiyeler okuyan, ağıt yakan insanlar gibi düşünülmüştür. Yine feryat ve figan olarak işitilen kuş sesi şairin kendi gönlündeki melali uyandıran, ikaz eden bir sedaya bürünür. Bir enstrüman sesi ile yaralı bir kuşun kanat çırpınışı arasında ses ilgisi kuran Tefvik Fikret'te işitmeye dayalı bir kuş imajı da oluşturulmuştur.

Bir tabiat manzarası içerisinde; rüzgâr, kuşlar, ağaçlar ve dallar tasvir edilirken, rüzgârdan sallanan ağaç dalları aşk kuşuna yuva olarak tasavvur edilmiştir. Korkusuz bir kuşa ait olan kuş yuvası şair için reel dünyadan kaçıp sığınılacak bir mekân simgelemiştir. Tefvik Fikret bazen kendi çekingenliğini, üzüntüsünü kuşlara ve kuşun yer aldığı tabiat manzarasına yansıtmıştır. Huzur, melalin elinde gezen bir kuşa benzetilirken huzurun üzüntü ile beraber gezen ve ansızın uçan bir varlık gibi düşünülmesi noktasında ilgi çekici bir bağlantı kurulmuştur.

Bir masal kuşu olarak bilinen Anka'nın Nefî'nin portresinin çizildiği şiirde onun fikrinin hayal katlarının üstünde Anka olarak düşünüldüğü fark edilmiştir. Burada gelenekten yararlanılmıştır.

Baykuş, *Rübâb-ı Şikeste*'de sesiyle Tefvik Fikret'i reel dünyaya döndüren bir imaj olarak yer alır. Şair için baykuş, gelenekteki gibi uğursuzluk ve ölüm ve terk edilmişliğin sembolü olmuştur.

Kanarya, *Rübâb-ı Şikeste*'de hayvan sevgisi, kendisine ait bir canlının kaybedilmesi/ölümü sebebiyle duyulan üzüntüyü simgeler. Burada kuş imgesi şairin çocukluk hatıralarını ve yaşadıklarını anımsatan bir nesne olarak karşımıza çıkar.

Güvercini uçuşundaki latiflik nedeniyle umutla özdeşleştiren Tefvik Fikret, koruluğun üzerinde uçan kuş sürüsünü yağmacı eşkıyaya benzeterek ilginç bir kuş imajıyla karşımıza çıkmıştır. Musset'nin sanat anlayışı ile kendisininkini karşılaştırırken Anka'nın karşısına serçeyi koyan şair, kendi sanatının küçüklüğü sebebiyle aczini serçe ile özdeşleştirir. Örnek aldığı Batı şiiri ve Musset'nin sanatını geleneğin efsanevi kuşlarından Anka ile yüceltir.

Sonuç olarak T. Fikret'in *Rübâb-ı Şikeste*'de kuş ve kuş türleri etrafında oluşturduğu anlam ve imaj dünyası Batı tesirinin izlerini taşır. Bununla birlikte gelenekle de

büsbütün ilişkisini kesmez. Fikret'in şiirlerindeki kuş imgesi, benimsediği edebî tavrın özellikleri doğrultusunda bazen tablolar ve tabiat tasvirleri içerisinde yer almış bazen de şairin kendi hüznü, ümidi, arzu ve isteklerinin sembolü olmuştur.

Extended Abstract

Tevfik Fikret is one of our poets who has an important place in Turkish poetry. In addition to the formation of the Edebiyât-ı Cedîde community, he played a great role in shaping the poetry of Serveti Fünun with his poems. His poems are in parallel with the literary understanding he adopted and the artistic understanding of the literary community he joined. For this reason, his poems are mostly dominated by pessimism and melancholy. It is noticeable that the poet, who is interested in the fields of fine arts such as painting and music, feeds his poetry with them. Another noteworthy element in his poems is his perspective on nature. The poet thinks of nature as a painting and often draws a picturesque view of nature. He looks at nature with his own feelings, reflects his feelings on it, and tries to find solace in it from time to time.

In Tevfik Fikret's painted landscapes of nature, it is noticeable that the image of the bird forms a world of images around various vocabulary. This study aims to reveal the image world created by the poet with birds and bird species such as bird, tuyûr/ tayr and mürğ, bûm (owl), sparrow, phoenix, nightingale/ hezâr, canary, kebûter (pigeon), ukâb (eagle). For this reason, Rübâb-ı Şikeste was scanned and the image world created by the poet around these words was determined and it was tried to reveal what kind of a world of meaning the poet built around them. Tevfik Fikret established new image worlds around the concept of bird in general and various bird species in his poems.

In Rübâb-ı Şikeste, it is seen that the bird image is placed on two arms leaning on tradition and the West, and that it is mostly influenced by the West to create a unique world of meaning and image. It is noticed that the poet feeds on tradition from time to time, but mostly creates a unique image world of his own, and while doing so, he leans back on the West.

In Tevfik Fikret's poems, the bird image is considered together with the concepts of time. Sometimes it is imagined as an imaginary whole with the seasons, sometimes with associations related to past, present and future time and certain times of the day. In the poems where various seasons and the bird image are brought together, some images created through the bird's voice, movement and immobility are supported by some literary arts. The bird image, which takes place in the temporal context such as human life, the transience and brevity of life together with the seasons, also symbolised disloyalty. While it symbolised the vitality of life in the morning, it was found equivalent to the cloud shadow in terms of its majestic appearance at night.

In addition to the association of human desires with birds, the image of birds is also encountered in the reflections of Tevfik Fikret's sadness in nature. It is noticed that the poet's emotions are also associated with birds from time to time and the bird's nest is seen as a place for the poet to escape from reality and take refuge.

In this article, T. Fikret's view of nature based on the bird image is discussed. Thus, it is aimed to reveal the poet's world of image and meaning. There is a need to continue such analyses in order to understand him better. The study is aimed to contribute to this kind of research.

Kaynakça

- Akay, H. (1998). *Servet-i Fünun şiir estetiği*. İstanbul: Kitabevi.
- Ceylan, Ö. (2007). *Kuşlar dîvânı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk mitolojisinin anahatları*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Erdoğan Çeltik, S. (2022). Rübâb-ı Şikeste'de sabah izlenimleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 6, S. 2, 975-998.
- Erdoğan Çeltik, S. (2022a). Tefik Fikret'in şiirlerinde güneş imgesi. *Estad*, C. 5, S. 3, 1554-1570.
- Erdoğan Çeltik, S. (2022b). Rübâb-ı Şikeste'de melâl. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 30, 113-135.
- Ersoylu, H. (2015): *Türk kültüründe kuşlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güneş, Ö., Yeşil, A., ve Öğreten N. (2019). Hüsn ü Aşk'ta anlam çeşitliliği yönünden kuşlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ağustos, S. 5, 239-260.
- Kaplan, M. (1998). *Tevfik Fikret*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, M. (2015). İmge kavramı ve Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde imge. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 10/4 Winter 2015, 603-618.
- Kavaz, İ. (1996). Tefik Fikret'in şiirlerinde tabiat. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 2, 363-383.
- Kavcar, C. (1982), Tefik Fikret ve güzel sanatlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, 131 - 150, 06.09.2019.
- Kubbealtı Lugati (lugatim.com)
- Nefî (1993). *Nef'î divanı*. (M. Akkuş, haz.). Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Okay, O. (1990). *Sanat ve edebiyat yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özcan, Tarık (2003). Şiir sanatında imajın yeri-önemi ve bunun Cemal Süreya'nın şiir dünyasına uygulanması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, 1.
- Polat, N. H. (2021). *Tevfik Fikret bütün eserleri eleştirel basım*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Yüksel, S. (2015). "Tefik Fikret'in şiirlerinde duyguların "müşahhas çehre" olarak tasviri". *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, S. 12, Ekim 2015, 187-197.